

Бојан Грујичић

докторске студије, Православни богословски факултет, Универзитет у Београду

Монаштво у Кијевској Русији

Оснивање Кијевско-печерске лавре и ране везе Руса са Светом Гором

Сажетак: Појаву монаштва и првих манастира у Русији најстарији руски извори везују за епоху одмах после крштења Кнеза Владимира. Скоро све монашке обитељи Кијевске епохе – од крштења Руса до средине XIII века биле су ктиторски манастири. Изузетак је представљао Печерски манастир који ће временом постати славна Кијевско-печерска лавра. Поникавши из аскетских тежњи простог народа манастир се прославио не богатством и истакнутошћу својих ктитора, већ љубављу савременика коју је стекао захваљујући аскетским подвизима својих житеља. Већ од времена Преподобних Антонија и Теодосија, оснивача Печерске обитељи, иста ће постати својеврсна школа не само монаштва већ и руског православља у целини, изнедривши преко педесет епископа у Кијевском периоду. Аутор се у раду бави почецима руског монаштва: оснивањем Кијевско-печерске лавре, представљањем монашког живота у њој на основу Кијевско-печерског патерика и везама Руса са Светом Гором у периоду Кијевске Русије.

Кључне речи: Кијевско-печерска лавра, Преподобни Антоније Печерски, Преподобни Теодосије Печерски, устав Печерског манастира, Света Гора

Увод

Већина проучавалаца руске културе и духовности деле став да је управо православна вера онај темељ на којем је изграђено величанствено здање самобитног и дубоког стваралаштва руског националног генија, те да као таква она представља стожер руског националног менталитета. Захваљујући мудрому избору Светог равноапостолног кнеза руског Владимира (978–1015.) руски народ је ступио у велику породицу народâ просвећених светлошћу Богопознања и крштених у име Христово. И мада је већина крштених у време Владимира прихватила хришћанство формално, без икаквог унутрашњег „преумљења“, за разлику од мањине која га прихвата свим срцем и чисте савести¹, овим чином је ипак положен камен темељац духовној просвети руског народа. Сама хришћанска вера, дубока по своме садржају, могла је да уђе у народну свест само под условом објашњења њене суштине,² у чему су, у периоду Кијевске Русије, монаштво и манастири одиграли значајну, ако не пресудну улогу.³

¹ Голубинский Е. Е. История русской церкви I (вторая половина тома), Москва, 2002, 555.

² Малицкий П.И. *Руководство по истории Русской церкви*, Москва, 2000, 45.

³ Када су у X веку Руси примили свето крштење од Грка (општепозната је чињеница да је Руска црква кћи Византијске цркве) код последњих само што је била завршена борба између „зилота“ и „политичара“, која је испунила читав IX век. У овој борби победу је однело монаштво. Оно је пројавило довољно

1. Почеци монаштва код Руса

Први писмени помени манастира на руској територији везују их управо за време кнеза Владимира и кнеза Јарослава Владимировича (1019–1054). У „Речи о закону и благодати“ Кијевског митрополита Илариона (око 1037–1043.) читамо да у време кнеза Владимира „на горама манастири постадоше а црнорисци се појавише“. У „Повести минулих времена“ о црквеној политици кнеза Јарослава речено је да се у његово време „црнорисци почеше множити и манастири почеше да постоје“. У овим речима истраживачи понекад виде противречност са саопштењем о појави манастира већ у време крститеља Руса, Светог Владимира. Летопис, међутим сведочи да су се у време Јарослава Мудрог појавили неки манастири, али не и институција руског монаштва као таква. Институција монаштва се, према „Речи“ митрополита Илариона односи на епоху Светог Владимира,⁴ мада постоји вероватноћа да је монаштва у Русији било и раније. Обзиром да је пре Владимира хришћанство већ око пола века било присутно међу Варјагима, то је тешко замислити да је при ондашњој склоности ка монаштву ово полувековно хришћанство постојало без њега. Обзиром да су Варјаги занатом и духом били ратници на први поглед је тешко замислити да је између њих било заинтересованих за монаштво, али међу ратницима је природно да се нађу људи који након бурног живота желе мирну старост, посвећену Богу и ослобођену од светске сујете.⁵

Када су се у Русији појавили први манастири монаштво је, свакако, већ било прошло вековима дуги, историјски пут од Египатских пустиња до Палестине, Константинопоља и Свете Горе (Атоса), развило правила подвижништва, оформљена у различитим уставима (Преп. Пахомија Великог, Јерусалимском, Студитском, Атонском и другим), створило велику аскетску литературу, кроз праксу искусило различите форме уређења монашког живота: анахоретство-отшелништво и киновију-општежиће, као и средњи пут који се назива лаварски, царски или златни⁶. Новопросвећени руски хришћани требало је да усвоје сву пуноту и целовитост аскетске традиције, као и да из ње изаберу оно што је највише одговарало географским и културно-социјалним условима како би створили сопствени аскетски идеал.⁷

Историчар цркве и академик Петербуршке академије наука, Јевгениј Јевсиг-нејевич Голубински, говорећи о првобитном руском монаштву прави разлику између тзв. „невластитих“ и „властитих манастира“ (*несобственные и собственные*

храбрости да, без обзира на слабости императора и патријарха, сачува независност црквене власти и безусловну верност догматама и канонима за све чланове Цркве, без обзира на њихов положај у људском друштву. Из ове борбе монаштво излази почастовано свеопштим поштовањем, те се може рећи да је и у саму Русију хришћанство донето у монашкој форми, Види у: Кологривов И. *Очерки по истории Русской святости*, Брисел, 1961, 29–30.

⁴ Синицына Н.В. „Русское монашество и монастыри X–XVII вв“, *Православная энциклопедия*, Москва, 2000, 305.

⁵ Голубинский Е. Е. *Истѳо*, 556.

⁶ Овде под „средњим путем“ не треба разумети пут између две крајности већ напросто средњи пут у односу на поменути два типа монашког живота: анахоретство и отшелништво. У своме делу „Православно калуђерство“ Никодим Милаш анахорете разликује од отшелника тиме што први живе у малој ћелији одељеној од манастира, а други у пустињи. Милаш такође говори о тзв. идиоритмичким (*идіоритміа*) или слободним манастирима који представљају својеврсну смесу између анахоретског и киновијског начина живота. Мада тврди да се ови манастири најпре појављују на Светој Гори у XIV, а у Русији у XVIII веку (као „необщезительные монастыри“), не можемо, а да не приметимо да се елементи идиоритмичког начина монашког живота у најстаријој руској Лаври у Кијеву препознају, тако рећи, од тренутка њеног оснивања. Милаш Н. *Православно калуђерство*, Мостар, 1902, 13–34.

⁷ Синицына Н. В. *Истѳо*

монастыри).⁸ Под првима Голубински подразумева заједнице које још увек нису постале манастири у пуном смислу те речи, нису биле уређене у складу са уставом и подсећале су на најстарије монашке скупине. Неколико људи који су желели да живе монашким животом сакупљали су се на одређеном месту на којем је свако градио келију за себе. Ова монашка предграђа и скитови, без свега осталог, представљали су својеврсне манастире. Пошто су монаси као људи молитве по призивању имали потребу за храмовима, а како су живели од милостиње световњака коју је згодније било примати у истима, то су се поменута монашка предграђа градила око парохиских цркава. Њихов облик реконструисао је методом историјске ретроспекције користећи податке из књига новгородских писара XV и XVI века које при опису места насељених монасима садрже велики број помена о црквама при којима постоје „келије“ где живе „чернеци“, „старци“ и „старице“. По мишљењу Голубинског ове „келије“ су сачувале „најстарију и првобитну форму манастира “невластитих“, са којом је отпочело и кијевско монаштво

2. Оснивање Кијевско-печерске лавре и организација монашког живота у њој

2.1 Преподобни Антоније и ницање печерске обитељи

За древну Русију Кијевско-печерски манастир, касније назван Кијевско-печерска лавра⁹, имао је улогу главног чувара оног „небеског огња“, који је она задобила светим крштењем,¹⁰ поставши својеврсни пример којем ће следити потоња монашка поколења.¹¹ Ова света обитељ је уједно била једини манастир домонголског периода подигнут не од стране људи који су дошли из света имајући припремљен новац, већ од стране подвижника који су без ичега напустили свет да би сузама и постом стекли сребро и злато за изградњу светиње.¹² Манастир је у Кијевској Русији имао највећи значај за монашки и црквени живот уопште, а за његову појаву заслужни су Преподобни Антоније и Теодосије Печерски. Преподобни Антоније је основао манастир док је Преподобни Теодосије постао његов први организатор.

Преподобни Антоније, у свету Антипа, био је родом из Љубеча, бившег града Черниговске области. Као световњак отпутовао је у Грчку ради поклоњења светим местима. Светогорско монаштво га је до те мере одушевило својим подвизима да је и сам изразио жељу да прими монашки постриг. Игуман једног светогорског манастира га је замонашио, научио монашком животу и посаветовао да се врати назад у Русију, речима: „Врати се у Русију и нека на теби буде благослов Свете Горе, јер ће од

⁸ Овом питању Голубински у свом капиталном делу „История Русской Церкви“, захваљујући којем је постао доктор Црквене историје посвећује две главе под називом: „Появление монашества и монастыри несобственные“ и „Монастыри собственные и знаменитейшие между ними“, Види: Голубинский Е.Е. *Исцо*, 552–565.

⁹ Појмом „Лавра“ се код Руса означавају велики општежитељни манастири са мноштвом здања и већим бројем монаха. Од руских лаври познате су Троице-Сергијева у Сергијевом Посаду код Москве, Кијевско-печерска, лавра Светог Александра Невског у Петрограду и Почајевска лавра у граду Почајеву (Волински округ).

¹⁰ Малков Ю.Г. *Русь Святая*, Москва, 2002, 61.

¹¹ Шапов Я.Н. „Монашество на Руси в XI–XIII веках“, *Монашество и монастыри России* (ур. Синицына Н.В.), Москва, 2002, 13.

¹² У домонголском периоду постојао је обичај да богат човек, желећи да прими монашки постриг, подигне манастир тамо где таквих није било, или свој лични манастир поред већ постојећих. Заповедао је да се гради, окупља монахе који желе да се са њим подвизавају и тиме започињао живот манастира. Већина ових градитеља (несумњиво историјских личности), из поштовања за своје ктиторске подвиге, прибројани су од стране Руске цркве лику Преподобних. Види: Голубинский Е. Е. *Исцо*, 569.

тебе кренути многи црнорисци¹³. Вративши се у Кијев, преподобни је обишао све кијевске манастире, али ни у једном није желео да остане, вероватно због тога што ни у једном није наишао на строги начин живота на који је био навикао на Атосу. Решио је да се подвизава усамљено, а као место подвига изабрао је Иларионову пештеру (1051.) у којој је и почео да проводи време у молитви, посту и физичким подвизима. Када се глас о светом подвижнику проширио усамљена пештера је постала место посете оних који су долазили ради благослова. Ускоро су почела да се стичу лица која су желела да се подвизавају овде под руководством искусног подвижника. Први је у пећину дошао презвитер Никон, непознатог порекла, који је, по Антонијевој наредби вршио постриге над онима који су желели да се подвизавају у пештери. У Антонијевој пећини се окупило 12 људи. Његова најистакнутија сабраћа, после Никона су били: Преп. Теодосије; Варлаам, син чувеног Кијевског бојара; Јефрем, евнух великог кнеза Изјаслава; Мојсије Угрин, слуга кнеза Бориса и други. Антонијева пештера је расла по мери досељавања нових подвижника, у њој су се правиле нове келије и била је саграђена црква. Када је пештера добила изглед правог манастира, Антоније је на место игумана поставио Варлаама, а сам се ради подвига осаме, удаљио на суседни брег где је ископао себи нову пештеру. При Варлааму је почео да се умножава број подвижника, те је он, са Антонијевим допуштењем и благословом, почео да се иселава са њима из пештере. Велики кнез Изјаслав је подвижницима предао читаву гору изнад пештере, а они су у част Успења Пресвете Богородице подигли нову, дрвену цркву и многе келије, све су оградиле плотом и на тај начин се од 1062. године, појавио Печерски манастир, који је, по речима летописца, добио такво име јер су се његови подвижници у почетку подвизавали у пештерама.¹⁴ Чим је манастир никао велики кнез Изјаслав је Варлаама преместио на место игумана у манастир Светог Пантелејмона који подигао сам кнез. По Антонијевом благослову за игумана је изабран Преп. Теодосије. Преп. Антоније и након повлачења у манастир остаје духовни руководитељ ове монашке обитељи. Још за време живота он бива прослављен даром чуда и прозорљивости: болесни су добијали исцељење узимајући Антонијеву једноставну храну. Кнезови Изјаслав, Свјатослав и Всеволод су пред битку тражили благослов од Преподобног Антонија. Преподобни им је са сузама предсказао несрећан исход битке, а војсковођи Шимону његово будуће учешће у животу Печерског манастира. Кијевски кнезови су били свесни снажног утицаја Преподобног Антонија на народ. Када се Изјаслав вратио у Кијев, након што га је одатле протерао Всеслав, он се разгневио на Антонија, подозревајући да је подржавао Всеслава. Због кнежевог гнева Антоније је на Свјатослављев позив отишао у Черњигов где се неко време подвизавао тамо у Болдиним горама. Непознато је колико је времена тамо провео, али зна се да се упокојио у Кијеву, у истој пећини у којој се подвизавао у последње време, након напуштања печерске братије 1073. године.¹⁵

2.2 Преподобни Теодосије и уређење Печерског манастира

Заслуга за организацију Печерског манастира несумњиво припада Преп. Теодосију. За време игумановања Преп. Антонија и његовог наследника Варлаама манастир је имао форму келиотског или отшелничког манастира. Налазећи се под руководством игумана, подвижници нису имали заједнички устав који би регулисао

¹³ *Повесть временных лет*, Москва, Институт русской цивилизации, 2014, 168.

¹⁴ „Живели су монаси најпре у пештери, одатле се и прозва Печерски (манастир)“, *Истѹ*, 170.

¹⁵ Малицкий, *Истѹ*, 74–76.

њихов живот како опште-манастирски тако ни келејни. Свако је сам обезбеђивао средства егзистенције и свако је за себе одређивао келејно правило. Са Преп. Теодосијем манастир добија општежитељно уређење. Свети Теодосије је задобио љубав већ од стране својих савременика, који су у њему препознали оснивача монашког општежића код Руса. Био је други светитељ кога је канонизовала Руска црква и њен први Преподобни. Попут Светих Бориса и Глеба, који су у земном прослављању претекли Олгу и Владимира и Свети Теодосије је био канонизован пре свога учитеља Антонија о времену канонизације којег ништа не знамо. Древно Антонијево житије, уколико је икада постојало, било је веома рано изгубљено, а о разлозима брзог заборављања Антонија можемо једино да нагађамо. Његови усамљени подвизи нису привукли пажњу¹⁶. Житије Преподобног Теодосија и Кијевско-печерски патерик, који је у себе укључио ово житије, главни су извори који нас упознају са делатношћу ове истакнуте личности и његовим утицајем на ученике. Сам Патерик је драгоцен пре свега због тога јер помаже да се створи целокупна представа о древноруском монаштву XI и XII века, посебно о унутрашњем животу манастира у то време.

По своме садржају Печерски патерик је хагиографски опис Печерске обитељи и подвига њених становника од ницања манастира до краја XII или почетка XIII века. Још је важније житије Светог Теодосија. Његов састављач био је монах Печерског манастира Нестор. Житије је написао 80-их година XI века, када је настојатељ манастира био Свети Никон, односно 15 година након кончине Светог игумана (Преп. Теодосија), тако да су још увек били живи многи од бротије који су Преподобног знали за живота. Управо због тога може се рећи да у житију нема ничега легендарног. Мада дело Нестора открива утицај неких образаца византијске хагиографије, оно је ипак написано веома реалистично и носи на себи печат ауторове личности. Лик Теодосија, који је ауторов савременик, био је у тој мери жив да, без обзира на то што је Нестор користио византијска житија, овај лик нема шаблонске хагиографске црте византијских светих, већ је пре окарактерисан цртама руског подвижника, које не одговарају сасвим ранохришћанском идеалу монаха. Код Теодосија поражава не само ревносна тежња ка усавршавању своје душе и претварању земаљског живота у небеско житељство одбацивањем свега спољашњег, већ и тежња ка деловању на свет. Ова, потпуно национална црта провлачи се и кроз животописе Св. Варлаама Хутинског (+1192.) и Св. Авраамија Смолењског (+1220.).

Због религиозно-социјалних веза манастира са спољним светом неки ће Печерски манастир посматрати као културни центар домонголске Русије (што је несумњиво и био) због чега је исти напустио идеал првобитног монаштва, које је познавало само религиозни живот изван света, само аскезу где је за монаха главни циљ било спасење сопствене душе. Ову тврдњу не треба генерализовати ширећи је на целокупно тадашње монаштво. У Печерском патерику се сједињују два различита аскетска идеала: упоредо са Светим Теодосијем или Николом Свјатопшем наилазимо на примере подвижника, који су се предавали најстрожој аскези и потпуном одбацивању светских брига који подсећају на примере из „Изрека“ и „Лимонара“ Јована Мосха (+620.).

¹⁶ Федотов Г. *Свештеници синаје Русије*, Београд, 2005, 47; С. Радошевић примећује: „Док је пустињак Антоније следио строге усамљеничке идеале египатских пустињака, свог имењака Антонија Великог посебно, дотле је Теодосије више волео ширу и активнију манастирску традицију. Тако се Теодосије бринуо о храни и скровишту за болесне, сиромашне и путнике, мешајући се са спољашњим светом кад год је мислио да се тиме може нешто добро постићи“. Radošević S. *Monaška civilizacija*, Beograd, 1994, 552.

Постојање два типа подвижништа говори о томе да је монаштво пролазило кроз епоху формирања. Неки од подвижника овог времена су се на путу ка благочестивости спотицали и падали у прелест. Сам Свети Теодосије постао је оснивач и наставник националног руског подвижништва. У познија времена црте његовог благочешћа видимо у примеру древноруског монаха.¹⁷

Као што је већ речено за време Теодосија се увећала Печерска обитељ и број монаха у њој тако да је било потребно организовати монашки живот на основу устава. Мада је дошавши у Русију из Грчке требало са собом да донесе и некакав устав, монаштво је у Русију дошло, како каже Голубински: „без било каквог устава“.¹⁸ У почетку братија се у животу и подвигу руководила примером Преподобног Антонија, да би се касније појавила потреба за општежитељним уставом чија је корист и вредност на Истоку била већ опитом доказана. У обитељима које је подигао Јарослав вероватно су следили поредак константинопољских манастира које су подизали владари и велможе и у којима је увођен јерусалимски или студитски устав са неким изменама. Теодосије је решио да за Печерску обитељ преузме устав Студитског константинопољског манастира који се величао многобројношћу братије и уређеношћу.¹⁹ Вероватно је сам Антоније указао Теодосију на Студитски устав²⁰, обзиром да је на Свету Гору, након избијања спора између присталица отшелничког живота и следбеника Атанасијевог општежитељног устава, а ради прекидања истога, био послат игуман студитског манастира са древним типиком састављеним под његовим утицајем.²¹ У „Повести минулих времена“ читамо да је Теодосије питао за устав студитских монаха студитског монаха Михајла, који је из „Грчке земље“ допутовао заједно са митрополитом Георгијем: „и добио је од њега (Михајла) и преписао и увео у свој манастир устав како се врше црквене службе у манастиру и како се праве поклони, како се чита и како се стоји у цркви и читав црквени поредак и седење за трпезом и у какве се дане шта једе – све по уставу. Преузевши устав Теодосије га је увео у манастир. Од печерског манастира сви манастири су примили тај устав. Због овога се Печерски манастир и поштовао као старији од свих“.²²

Преподобни Теодосије је пред собом имао две верзије студитског устава, који је Теодор увео у студитски манастир без записа, и то: кратак запис сачињен у самом Студитском манастиру и подробан устав патријарха Алексеја. Теодосије је засигурно преузео, превео на словенски језик и увео у Печерски манастир другу верзију као потпуни и прави устав, што није представљала запис самог манастира. Делећи се на два дела устав патријарха Алексеја у првом делу садржи устав или типик црквеног богослужења, а у другом делу устав или правила монашког живота.²³

У данашње време је познат и потпуно сачуван словенски препис Студитског устава из XII века. Био је начињен за Благовештенски манастир у Новгороду, који

¹⁷ Смолич И.К. *Русское монашество 988–1917* Москва, 1997, 29–30.

¹⁸ Голубински Е. Е. *Исѣю*, 605.

¹⁹ Постоји претпоставка да се пре прихватања Студитског устава, у првим годинама свога постојања, Печерски манастир руководио „Уставом Велике Цркве“ (Τυπικόν τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας), мада сам овај типик није био погодан за уређење манастирског живота обзиром да је у себи садржао само богослужбена правила. Види: Смолич И. К. *Исѣю*, 30.

²⁰ Отац Георгије Флоровски тврди да је Преподобни Теодосије као „несумњиви гркофил био директно везан за Студитску обитељ“. Види: Флоровский Г. *Пути русского богословия*, Минск, 2006, 9.

²¹ Казанский П. С. *История православного русского монашества*, Москва, 1855, 26–27.

²² Повесть временных лет, 170–171.

²³ Голубинский Е. Е. *Исѣю*, 607–608

је основао архиепископ Јован 1170. године, а што је пак јасно на основу додатака написаном, који су сачувани на страницама рукописа, а који, пак, потврђују његову припадност манастиру. На основу постојања превода устава Студитског манастира у Новгороду може се сматрати да су овакви преписи били познати на територији Русије. Ствар је у томе да је Печерски манастир био место одакле је излазила већина црквених јерараха. Они су били добро упознати са поретком у своме манастиру, а касније су, као што се по природи ствари да претпоставити, све ово преносили, или покушали да пренесу у регионе Русије у којима су заузимали епископске катедре.²⁴

Обзиром да сваки устав може бити уведен у потпуности, са свом строгошћу и прописима, али и не мора, логично се намеће питање: како је Преподобни Теодосије увео Студитски устав у свој манастир? Како не поседујемо опис битисања Печерског манастира у свим појединостима то не можемо дати одговор на сва питања. Засигурно не можемо одговорити на питање да ли је Преподобни Теодосије попут патријарха Алексеја забранио женама улазак у свој манастир или им је било допуштено.²⁵ Упоређивање неких тачака Студитског устава са онима како се заиста одвијао живот печерских монаха, даје нам основа за тврдњу да Студитски устав у Русији није био прихваћен у свом најпотпунијем виду. Већ после смрти самог Преподобног Теодосија почело се са нарушавањем устава. Поменути руски препис Студитског устава из XII века строго забрањује сахрањивање покојника у кругу манастира, не само монаха већ и оних који су манастиру приложили новац или земне поседе. У тексту се указује на то да је таква забрана била прихваћена и у Кијевско-печерском манастиру након примања новог устава. На делу она није поштована. Житија Антонија и Теодосија, указују да су они пре свога упокојења изразили жељу да буду сахрањени у пештерама у којима су се подвизавали. Како је устав примљен непосредно пред кончину Светог Антонија (1072–1073.), Теодосије, у складу са уставом који је забрањивао сахрањивање покојника у кругу обитељи, након упокојења Преподобног неће предузети никакав покушај преношења Антонијевог тела у манастир. 1074. године се упокојио сам Теодосије и ово правило је још увек било на снази, да би 1091. године на заједничком саветовању игумана и монаха манастира била донета одлука да се мошти Преподобног Теодосија пренесу у манастир. Ова одлука о нарушавању манастирског устава, донета на општем монашком сабрању манастира сведочи да Студитски устав у Русији није био потпуно прихваћен, што је свакако одговарало особеностима руског монаштва и услови-ма живота монаха у манастирима. Монаси су своју одлуку мотивисали ставом да није исправно да Преподобни Теодосије лежи изван манастира. Важно је напоменути да је немалу улогу овде одиграо политички мотив. Већ 1108. године по молби игумана Теоктиста (1103–1112.) кнез Свјатополк Изјаславич је митрополиту и епископима званично наредио да се Теодосије унесе у синодик и помиње на сабрањима. Овим сверуским помињањем отпочет је процес канонизације Теодосија Печерског, мада је он, по мишљењу неких, започет већ преносом његових моштију 1091. године. Култ Теодосија је кнезу Свјатополку био неопходан у борби са ауторитетом Владимира Мономаха у којем је народ видео ревносног следбеника хришћанства.²⁶

²⁴ Бълхова М.И. „Монастыри на Руси XI – средине XIV вв“, *Монашество и монастыри России* (ур. Синицына Н.В.), Москва, 2002, 13.

²⁵ Голубинский Е.Е, *Исѣо*, 624–627.

²⁶ Бълхова М. И. *Исѣо*, 35–36.

2.2.1 Степени монашког подвига

Након доласка у манастир, ради посвећивања живота Богу, кандидати за монаштво су неко време проводили на nižем степену послушања и обучавања монашком животу. У овом периоду им се допуштало да носе своју одећу, да би касније облачили монашку одећу (расу) и били обавезни да учествују у свим службама. Тек после овога, уколико би успели да успешно прођу период искушеништва примали су монашки постриг и облачили монашку мандију и постајали монаси. При свему овоме долазило је до промене имена, што је требало да потврди да је човек, који је посветио свој живот Богу, постао други. Постојао је и последњи, највиши степен монашког савршенства. Након што је монах својим чистим животом и подвизима доказивао своју одрешеност од грешног света, бивао је удостојен да прими „велики анђелски образ – схиму“ (од грчке речи σχιμα – образ). У том случају над њим је поново вршен постриг и мењано му је име. На њега су стављали рухо попут плашта са дубоком капуљачом, тзв. кукољ, које је скоро затварало лице и имало на себи симболичке цртеже и знакове.

Млади монаси су пролазили школу код игумана или презвитера. Монах није смео да се узноси ни у чему, био је дужан да себе сматра нижим од других, да се не уздиже. Морао је себе да научи да буде скроман, покоран свима, да се не бави „стјажатељством“ (стицањем богатства)²⁷. Док иде требао је да држи руке савијене на грудима (тј. да не маше њима) и да се поклати брату када га сретне. Теодосије је позивао браћу да не иду по туђим келијама него да се моле сваки у својој.²⁸

2.2.2 Монашка послушања

Свакодневна монашка послушања састојала су се како из непрестане молитве, ноћних служби и поста, тако и из рукоделија којим су монаси себи обезбеђивали средства егзистенције. Међу најчешћим послушањима за монахе почетнике, који су, иначе, живели у заједничкој просторији немајући стално место конака, била су: рад у кухињи, сечење дрва, доношење воде са реке, послушање вратара (чувар) манастирске капије, служење у трпезарији... Такав пут, у трајању од шест година, прошао је кнез-инок Никола-Свјатослав, док није почео да живи у посебној келији коју је сам подигао.

Теодосије се до ступања у манастир бавио печењем и продајом просфора као и млевењем пшенице за припрему истих. У манастиру је као већ монах, а касни-

²⁷ Руско монаштво неће, нажалост, кроз историју успети да одоли искушењу стицања. У XV веку избиће спорови везани за питање да ли и у којој мери Црква, односно манастири треба да имају поседе. Ови спорови ће породити две струје. На челу непоседника (нестјажатеља) који су се залагали за опште сиромаштво Цркве нашао се Св. Нил Сорски (1433–1508), на челу поседника (стјажатеља) Јосиф Волоколамски (1439–1515). Ови други су сматрали да Црква, односно манастири треба да поседују велике феудалне поседе од којих се свештенство и монаштво издржава а и за чињење добрих дела према старима, немоћнима и сиромашнима. Друга струја ће изаћи као победник, а Нил и Јосиф ће од стране Руске цркве бити прибројани лику Светих. Види: Поповић Р. *Православне њомесне цркве*, Београд, 2009, 105–106; Интересантно и, по нашем скромном мишљењу, ништа мање исправно по питању односа монаштва и стицања расуђује Голубински, који каже: *Монаштво и стицање су ствари међусобно сјојиве као сјав и нејација, као да и не, најред и назад, јер је њво зајраво њорицање друјој. Према њоме, наши монаси домониолској њериода у сјојуу за грчком монасима, који су умесјо несјјажајтељној живели њо „сјјажајтељном усјаву“, њредсјављали су, сјројо њоворећи, лажно монаштво. Како се монаштво не сасјоји само из несјицања њосјавља се њишање како да њо свим друјим њишањима њрикажемо наше монаштво из овој њериода... ако су наши монаси домониолској њериода умесјо усјава несјјажајтељној живели њо усјаву сјјажајтељном неоходно је њрејњосјавиши недосјајке и у друјоме, неоходно је њрејњосјавиши да су једнако њосјуйали и у свему друјом.* Голубинский Е. Е. *Исјо*, 635.

²⁸ Патерик Киевского Печерского монастыря, Санкт-Петербург, 1911, 34–35.

је игуман, наставио да долази у пекару, помажући пекарима у раду, бодрећи их и веселећи духом. Његово обично занимање, поред службе и молитве, било је предење вуне, при чему је напамет певушио псламе. Од те вуне монаси су за продају плели чарапе и клобуке. У манастиру је била заједничка пекара, али није било воденице. Семе се због тога монасима делило по келијама, где су га они млели ручним млиновима, чинећи то обично ноћу. Знатан део монаха везивали су своје послушање за књиге. Црноризац Иларион се у Теодосијевој келији бавио преписивањем књига, свештеник Никон их је повезивао, а Теодосије је за то време тихо, напамет, певушио псалтир. Обично послушање монаха било је гајење баште са поврћем.²⁹

2.2.3 Келије

Монаси су имали своје келије у којима су одмарали после ручка, а након вечерње молитве били обавезни да време проводе у молитви. У време Преподобног Антонија келије су биле пештере које су монаси копали у растреситом шумском земљишту. Када се број братије увећао келије су почели да граде на земљи, а пештере су постале манастирско гробље. Игуман је имао дуплу келију. Друга, тзв. „унутрашња (внутренняя)“ била је за њега својеврсно место молитве, где се Теодосије ради исте понекад удаљавао.³⁰

2.2.4 Норме понашања

Увођење општежитељног устава захтевало је испуњавање строгих норми понашања. Идење по туђим келијама се сматрало за грех. После вечерње молитве забрањиван је разговор монаха, од којих је свако био дужан да буде у својој келији. Игуман Теодосије је ноћу обилазио манастир ослушкујући шта се догађа у келијама. Ако би уместо молитве чуо разговор монаха окупљених у једној келији, куцао би им на врата и позивао их ујутру код себе, корио их, тежећи да његове речи допру до свести оних који су сагрешили, а потом би их, изрекавши епитимију, отпуштао. Ноћне и јутарње службе и молитве захтевале су одмор преко дана. По манастирском поретку, манастирска капија се затварала, и братија је спавала по келијама. Обичај одмора после ручка у Русији је иначе био распрострањен. Дуг радни дан је у сунчано време године захтевао додатни одмор. Увече би се манастирска капија затварала и пре него што би сасвим пао мрак.³¹

Теодосије је посебно био строг у својим захтевима да се по келијама не држе никакве намирнице, непредвиђена одећа и личне ствари. Обилазећи келије одузимао је све што не одговара овим нормама: „он је виšekратно ходио по келијама својих ученика и уколико би нашао код њих послужење, или одећу осим прихваћене, или било шта од имовине, бацао је то у пећ као грешно и ђаволско“. Игуман је ово образлагао тиме, да мислећи о иметку у својој келији, немогуће је бити искрен у молитви, по Божанским речима: „где је благо ваше, онде ће бити и срце ваше“. Монаху је потребно да мисли о испуњавању устава и да буде задовољан ониме што економ („келар“) изнесе на трпезу, а у келији да не поседује ништа.³²

Увођење строгог општежића од стране Теодосија требало је да промени карактер манастирског газдинства и самосвест братије и да створи осећај истинског

²⁹ *Исїю*, 18, 26–27, 33–34, 36.

³⁰ *Исїю*, 34.

³¹ *Исїю*, 36.

³² *Исїю*, 40.

заједништва. Уместо одвојених инока, који су се ујединили ради спасења као заједничког циља и заједничког учешћа у богослужењима, требала је да заживи јединствена домаћинска заједница са заједничким газдинством, заједничким столом и строгом изједначеношћу. Ова једнакост је у теорији била веома пријатна, али је била тешко остварива у манастирском животу.

2.2.5 Уобичајени монашки подвизи

Тежња ка потпунијем посвећивању себе служењу Христу, избављању од саблазни световног живота и преодолевању грешних помисли и слабости тела позивала је монахе на посебне подвиге, којима су требали да све то замене непрестаном молитвом, да се одвоје од свега што их је ометало у усредсређивању на вечно чак и по цену физичког исцрпљивања. Преподобни Теодосије је у младости, пре ступања у манастир, за себе код ковача заказао вериге које је носио на голом телу, испод кошуље, за шта је његова мајка сазнала када је угледала крв на кошуљи. У манастиру је носио кошуљу од оштре вуне – власеницу („власјаница“), коју је сакривао испод дуге хаљине – свите („свита“). Монаси су се борили са леношћу и слабостима, не допуштајући себи кревет ради сна, већ су спавали седећи на клупи, при том веома кратко. Било је, чак, пожељно избегавати умивање у текућој води. Између осталих подвига светога, говори се да га никада нису видели како полива воду на тело.³³

2.2.6 Осамљивање и затворништво

Најраспрострањенији начин усредсређивања на мисли о Богу било је осамљивање, прекидање општења са другима, па чак и са братијом. Сам Теодосије је, будући већ игуман, проводио све дане поста у пештерној келији, појављујући се пред братијом тек крајем поста како би их подржао у подвигу пошћења. Најстроже је било осамљивање у форми затворништва, када се монах затварао, а понекад добровољно на године зазиђивао, остављајући само отвор за узимање хране и ретко усмено општење. Он није посећивао цркву, али је у осами све време проводио у молитви и разговору са Богом. Неки затворници су тако проводили по осам, па чак и тридесет година. За славољубиве монахе овакав вид подвизавања могао је бити погубан, обзиром да је допринио стицању популарности и поштовања уколико би успевали да до краја издрже то добровољно затворништво. Када би млади монах желео да се затвори, игуман би покушавао да га одговори саветујући да му је боље да се због непоседовања искуства подвизава међу браћом како не би био лишен своје награде. Уколико не би послушао игумана монах би био преварен од стране ђавола („прељщен дјаволом“). Онај који би током дугог периода издржао затворништво (по благослову старешине свакако) у тој мери је напуштао грешан (па чак и манастирски) свет, да је често добијао дар исцељења.³⁴

2.2.7 Манастирска звања и дужности

Манастир са многобројном братијом захтевао је добру организацију, чврст устав и јасну расподелу обавеза. На његовом челу стајао је игуман као најiskusнији монах и добар организатор, који је, уједно, способан и за односе са спољним светом. Он је требао да буде у току свега што се догађа у манастиру и шта чини сваки од братије.

³³ *Исїѡ*, 29, 34.

³⁴ *Исїѡ*, 54

Првобитно је фактички настојатељ манастира био његов оснивач Антоније, који је управљао манастиром док је заједница била још увек мала (3–5 монаха). Када је Антоније решио да напусти манастирску управу, као ктитор је задржао право назначења новог игумана. За првог игумана је изабрао Варлаама, а када је овај, од стране кнеза, премештен из манастира игуман је постао Теодосије. Након Антонијеве смрти Теодосије је одредио да игумана бира сва манастирска братија. Пред своју кончину, он је потврдио за свога наследника Стефана, којег је изабрала братија. Касније ће избор игумана од стране монаха постати правило. Сами монаси су се слагали са тиме да им је у својству старешине и пастира потребан човек у којег ће имати поверење и који ће бити спреман да их духовно руководи. Након избора новог игумана о овоме се обавештавао кнез, да би потом, по кнежевој наредби, игумана постављао митрополит. Општежитељни манастирски устав захтевао је потпуно потчињавање игуману. Предајући игуманску функцију Стефану, Теодосије је монасима рекао да имају игумана кога су сами желели: „њeга слушајте и за оца духовног имајте, бојте га се и чините све по његовој заповести“³⁵

2.2.8 Монашка трпеза

Манастирска трпеза била је традиционално веома скромна. Сви уставни су искључивали употребу меса током целе године. У мрсне дане допуштала се риба и меки руски сир – сир. У сиромашним манастирима, какав је Печерски био на почетку, монаси су се хранили двопеком и водом, док су куване топле каше од зоби или сочива и проса јели само суботом и недељом. У одсуству прекрупне кували су зеље у које су додавали биљно уље. Као резервна храна у одсуству других намирница јели су кувану пшеницу, помешану са медом.³⁶ На велике празнике и поводом разних свечаних догађаја игуман је братији дозвољавао богату трпезу, својеврсну монашку гозбу („учрежение велие“). Тако су у печерском манастиру неколико пута обежавали чудесну појаву богатих дарова у време недостатка хране.³⁷

2.2.9 Манастир као привредни организам

Од времена Теодосија манастир је почео да поседује земљу, како ону на којој је изграђен (њу је поклонио кнез Изјаслав), тако и изван њених граница. Ово су били дарови кнезова и бојара који су на тај начин желели да за себе и своје ближње осигурају вечни помен на богослужењу. Ову земљу су обрађивали сељаци (зависни људи), под руководством манастирских „приставника“. „Неслободни радници“ су радили и у самом манастиру. Такви су постали лопови који су више пута покушавали да покраду монаха Григорија због чега су били осуђени од стране световне власти и од стране самог Григорија и предати заједно са својом децом манастиру.³⁸

Велики манастири су у Кијеву уживали велики углед и поштовање и када су у питању материјалне вредности. Један од Кијевљана је одлазећи из града поверио монаху Конону, који је живео у одвојеној келији Печерског манастира кутију са сребром. Без обзира на покушај другог монаха да украде ову драгоценост она је била сачувана.³⁹

³⁵ *Исїю*

³⁶ *Исїю*, 26,41.

³⁷ *Исїю*, 36,41.

³⁸ *Исїю*, 96–99.

³⁹ *Исїю*, 56.

2.2.10 Харитативна делатност манастира

Печерски манастир је чинио добротворства помажући сиротињу и унесрећене. Пошто је сама манастирска заједница била затворена и није предвиђала издржавање незбринутих људи у кругу самог манастира, при манастиру је, изван његових зидина било уређено двориште са храмом Светог Првомученика Стефана, у којем су, на рачун манастира, живели и хранили се сиромашни, слепи, хроми и други инвалиди („трудноватје“). Следећи библијску заповест: „девет делова добитка задржи себи, а десети део дај Богу своме“ монаси су десети део манастирског прихода давали овој заједници сиромаша, шаљући суботом у градске затворе двојек онима који су се налазили у притвору.⁴⁰

2.3 Монашки живот после Теодосија

Након упокојења Преподобног Теодосија који је настојао да задржи братију на достигнутом степену строге киновije, његов систем духовног узрастања почео је да трпи измене, тако да је истинско општежиће скоро нестало.⁴¹ Печерски манастир се, као и друге градске обитељи, налазио у тесним односима са светом. Последица овога је са једне стране била потпуно посветовњачење манастирског живота, док је монаштво са друге стране, супротстављајући се овом посветовњачењу показало неколико примера строгих аскета. Овакав појачани подвиг је у појединим случајима доводио до падања подвижника у прелест. За Печерски манастир су огроман значај имали односи са кијевским кнезом, због чега је манастир, као и друге обитељи морао да узима у обзир кнежеву милост и немилост. Сам Теодосије се својим високим ауторитетом могао супротставити кнежевој самовољи, али после њега нису сви игумани успевали да остану на тој висини. Све ове околности утицале су да манастирски живот и братија Печерског манастира каснијег времена изгледају другачије него ли у време Теодосија.⁴²

У Печерском манастиру је после Теодосија остала заједничка трпеза, мада се поред манастирске хране допуштала и своја. Нема сведочанстава да ли је одећа остала иста за све, али познато је, на основу Патерика, да се онима који ступају у манастир допуштало да задрже имовину, коју су поседовали у свету, као и да у манастиру наставе са стицањем иметка.⁴³ У повести о Атанасију Затворнику читамо: „Један брат који је живео свето и богоугодно, по имену Атанасије, је након дуге болести умро. Два брата су отрли умрло тело, увили, као што следује, покојника и отишли. Код њега су послом ушли неки други и видевши га да је мртав отишли су, тако да је покојник остао читав дан без погребa. Био је веома сиромашан и није имао ништа од овога света због чега је остао непогребен. Свако се труди да служи богаташа док је жив и када умре како би нешто добио у наследство.“ О црнорисцу Еразму читамо: „У истом Печерском манастиру био је црноризац Еразмо. Имао је велико богатство и све што је имао потрошио је на црквене потребе. Када је сасвим осиромашао сви су почели да га пренебрегавају.“ Повест о црнорисцу Арети каже: „У истом Печерском манастиру био је црноризац по имену Арета, родом Полочанин. Имао је много богатства у својој келији и никада убоготе није дао ни копејку, чак ни хлеба. Био је тако шкрт и немилосрдан, да је и самога себе умарао глађу. По-

⁴⁰ Патерик, 42.

⁴¹ Голубинский Е. Е. *Исѣю*, 629.

⁴² Смолич И. К. *Исѣю*, 33–34.

⁴³ Голубинский Е. Е. *Исѣю*, 629.

вест о Алимпију иконописцу саопштава да су се монаси бавили занатима за своју личну корист, односно добијали су плату од дела својих руку за себе саме. Процес својеврсне духовне деградације који је започео након упокојења Светог Теодосија био је постепен и свакако није заразио целокупно монаштво. Светлих примера је било и касније. Тако на пример у повести о Марку пештернику читамо да се Марко бавио копањем гробних места у пештери за себе и за своју братију. За свој труд није тражио ништа, а уколико би му неко нешто дао одмах је то делио ништима. „Трудио се читав дан и ноћ ради дела Божијег, копао је гробове за погребене братије и ништа није узимао за то. Ако му је неко сам давао, узимао је и делио убогима.“⁴⁴

3. Светогорско руско монаштво Кијевског периода

У време када су Руси примили хришћанство Атонско полуострво је већ било прослављено као Света Гора – место високих аскетских подвига и созерцатељног живота. Убрзо након просвећења светлошћу Христовом овуда су похитали руски љубитељи безмолвија и духовног живота. Укључивши се у високу аскетску културу Свете Горе, неки од њих су се враћали назад и у своју отаџбину преносили искуство строгих монашких подвига и устава монашког живота, те је на тај начин установљена тесна духовна веза руског монаштва са Светом Гором која траје до данас. Ова веза током векова није слабила. Мењао се само карактер односа у зависности од потреба духовног живота у Русији.⁴⁵

Већ смо видели да је први познати руски постриженник на Светој Гори био Преподобни Антоније Печерски о чему првобитна летопис сведочи да је он у Русију донео благослов Свете Горе и да је „манастир Печерски од благослова Свете Горе кренуо“. Као што су Грузини већ од X века имали своју Иверску обитељ, а Бугари Зограф тако од нових манастира који су се појавили у XI веку треба истаћи руски манастир Успења Пресвете Богородице – Ксилургу. *Τῷ Ζυλουργου* означава „дрводељу, столара“. Овај назив манастир је највероватније добио по првим руским насељеницима који су се од Грка разликовали својим дрводељским умећем. Акт на грчком језику од 14. децембра 1142. године, са детаљним описом целокупне манастирске имовине, у којем Протат свечано предаје игуману Теодосију обитељ Богородице Ксилургу веома је значајан јер показује да је манастир у ово време припадао Русима. После богатих престоних јеванђеља у сребрним повезима, многих икона у сребрним и позлаћеним рамовима, посебно се набрајају руске књиге (βιβλία ρούσικα), њих 52. Међу овим књигама је 5 апостола, 5 ирмологиона, 5 часослова, 5 октоиха, 12 минеја, 5 псалтира, 4 синаксара, 2 патерика, паримејник, житије светог Панкратија, житије светог Јефрема и чак један руски номоканон. Све манастирске књиге су 1142. године биле, дакле, руске, распоређене на многобројну руску братију. Није била ниједна грчка књига што је уједно најбољи доказ да је манастир Ксилургу од почетка био руско гнездо. Да су га основали Грци сачувало би се макар неколико грчких књига, пред руских.

Грчки акт, што се тиче осталих манастирских предмета (одежда, одеће, оруђа итд.) такође набраја: златни руски епитрахил (ἐπιτραχήλιον χρυσῶν ρούσικον ἅ), тешке бунде (γουνάρικα βαρέα), руску капу (κάπα ρούσικη μία), руски леген (λεγάρι ρούσικος ἅ) и друге старе руске предмете (καὶ ἕτερα παλαιά ρούσικ).⁴⁶

⁴⁴ *Исѣо*, 630.

⁴⁵ Архимандрит Леонид, „Афон и русское монашество“, *Журнал Московской патриархии* 8 (1958), 60.

⁴⁶ Соловев А.В. *История русского монашества на Афоне*, Београд, 1932, 141–143.

На основу акта од 1169. године види се да се руска обитељ Ксилургу брзо богатила и расла у време побожних Мономаха, Мстислава Великог и Андреја Богољубског. На Атосу је протат тада решавао питање да се братији манастира Ксилургу преда и друга обитељ. У овом акту је игуман Лаврентије два пута назван „игуман обитељи Ксилургу или Руса“ (καθηγούμενος τῆς τοῦ Ξυλοῦργοῦ μονῆς ἤτοι τῶν Ῥουσῶν). На празник успења Пресвете Богородице, у присуству целокупног духовног сабора, прота Свете Горе Јован и 27 игумана удовољили су молби игумана манастира Руса (τῆς μονῆς τῶν Ῥουσῶν) и уступили му потпуно опустелу и скоро срушену, а некада многољудну обитељ Светог Пантелејмона Солунца, под условом да ова буде „обновљена, ограђена тврђавом (καστελοειδῶς), да заблиста, украси се и насели не малим бројем људи, спремних да служе Богу. Због овога протат предаје обитељ Светог Пантелејмона игуману Лаврентију и његовим монасима на потпуну управу, а руски монаси су протату опростили дуг од 30 перпера.⁴⁷ Од тога времена руски манастир на Светој Гори се назива манастиром Солунца.⁴⁸ На основу атонских записа из 1188. и 1194. видимо да се руски светогорски манастир назива „Рос“, односно да назив „(манастир) Солунца“ отпада и уступа место називу народа: τῶν Ῥῶς, који се несумњиво односи на Русе.⁴⁹

Српски извори, поред грчких, такође потврђују да су Руси у XII веку имали свој велики манастир на Светој Гори. Овде пре свега имамо у виду Теодосијево и Доментијаново житије Светог Саве. Обзиром да оба житија потичу из друге половине XIII века и да обилују историјским подацима могу се сматрати као потпуно веродостојна. Теодосије подробно казује како је са Атоса у Србију дошао руски монах и својим мудрим речима у младом кнежевићу Растку пробудио жељу да се одрекне световног живота: „гле, као Богом покренути, дођоше к његовим родитељима неки иноци из Свете Горе Атоса, да приме потребну помоћ свом сиромаштву. А деси се да је један од њих био родом Рус. Божанствени младић сакривши овога насамом, испитиваше га о Светој Гори, пошто га је најпре утврдио заветом да неће ником открити његову тајну. А овај му исприча све по поретку пустињачком, какав је заједнички живот у манастирима, и засебан двојице или тројице једнодушно, и самотан, усамљенички живот оних који живе испоснички у ћутању, све му потанко исприча... А младићу, док слушаше о иночком животу и усрдности за Бога и њиховим добрим занимањима, извори суза изливаху се као река из очију његових“⁵⁰ Са руским монахом кнежевић се сакрио на Светој Гори. Када су Расткови родитељи, дошли себи, разумели су да младића у Свету Гору „нико други није одвео него онај Рус монах“.⁵¹ Растко је дошао директно „у дом Светог Пантелејмона у Руски манастир“. Житија даље сведоче да је Растко у том руском манастиру примио монашки постриг, поставши монах Сава, и да је са „великог пирга“ посланицима свога оца бацио своју световну одећу.

Када се Стефан Немања одрекао престола и стигао на Свету Гору где је постао монах Симеон, са својим сином Савом је 1198. године основао прву српску монашку обитељ у опустелом манастиру Хиландару. Преподобни Симеон се упокојио 13. фебруара 1200. године, а Свети Сава, описујући смрт свога оца каже: „И тако многи народи дођоше да му се поклоне и да га са великом почашћу опоју. Појали су прво Грци, потом Иверци, затим Руси, после Руса Бугари, потом опет ми, његово

⁴⁷ *Исѣо*, 143.

⁴⁸ Бибииков М. В. Византијские источники по истории древней Руси и Кавказа, Санкт Петербург, 1999, 191.

⁴⁹ Соловев А. В. *Исѣо*, 144

⁵⁰ Теодосије, *Житије Светиої Саве*, превео Л. Мирковић, Београд, 1984, 8–9.

⁵¹ *Исѣо*, 12.

сакупљено стадо“.⁵² Као што видимо Свети Сава 1200. године јасно разликује пет православних народа на Светој Гори: на првом месту Грке, затим Грузине (који су се населили већ у X веку), на трећем месту Русе, затим Бугаре и на крају Србе као паству која се тек појавила.⁴

На основу изнетих српских и грчких сведочанстава можемо закључити да је руско монаштво кијевског периода на Светој Гори пустило чврсте корене. Оно је имало свој манастир „Ксилургу или Русов“ и до те мере ојачало да је 1169. године ради насељавања задобило запустели манастир Светог Пантелејмона који се данас назива и „Руски манастир“. Оно што је несумњиво интересантно је чињеница да се нису сачували никакви руски атонски акти ове епохе. Ово се свакако може објаснити догађајима који су уследили. Треба имати у виду да је татарска најезда (1237–1240) катастрофално разорила руску земљу и веома ослабила посећивање Свете Горе од стране Руса. Латинска владавина у Цариграду и Солуну од 1204 године је такође знатно пореметила живот светогорских монаха⁵³, али посебно је била погубна најезда грабљивих Каталонаца на Византију који ће 1309. године, након насилног упада на Свету Гору спалити манастир Светог Пантелејмона. У пожару ће изгорети све манастирске старине: његови руски рукописи, руски поклони и свештени предмети, грамате великих кнезова и грчких царева итд.⁵⁴ Страдање манастира Светог Пантелејмона као очевитац описао је и српски летописац и архиепископ Данило II у своме делу „Животи краљева и архиепископа српских“. Данило II је у време каталонске најезде био хиландарски игуман. Како је једанпут успео да одбрани Хиландар од непријатеља у време следећег налета се склонио отишавши у „манастир руски ка светоме Пантелејмону, ка духовном оцу да му се поклони, гледајући оне безбожнике, како журе да га закољу“. Описујући страдање манастира Светог Пантелејмона којем ће, након „зверског упада“ Каталонаца и сам бити сведок, каже: „И тако у један час божаствену цркву и све зграде (палате) тога манастира упалише, а велику множину дрвета свукавши прислањаху око пирга, у коме беше преподобни, лесе и даске, снопове лана свукавши ужегоше, док се није тај пирг зажарио као огњена пећ. Јер они лукави и безбожни ратници разјариваху већи пламен, који је високо досезао“.⁵⁵

Закључак

За руско монаштво кијевског периода од пресудног значаја била је веза са Светом Гором и оснивање Кијевско-печерске лавре као својеврсне школе руског монаштва и руског православља у целини. Без обзира на строге критике домонголског руског монаштва од стране појединих историчара⁵⁶ не може се оспоравати чињеница да је у домонголском периоду Кијевско-печерски манастир имао велики црквени зна-

⁵² „Живот Светог Симеона Немање“, *Сјиси Светиога Саве и Штевана Првовенчанога*, превео Л. Мирковић, 131.

⁵³ Најездом Латина Света Гора је ушла у састав солунског латинског краљевства, које је било предано монфератском маркизу Бонифацију. У црквеном погледу била је потчињена кардиналу Бенедикту. И мада је сам папа Инокентије III Атонско полуострво називао: „местом светим, Божјим домом и небеским вратима“ од овог времена наступа тешка епоха у животу атонског монаштва. Соколов Ив. *Состојание монашества в Византийской церкви*, Казань, 1894, 263–264.

⁵⁴ Соловев А.В. *Исѣю*, 146–147.

⁵⁵ Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, превео др.Л. Мирковић Београд, 1935, 265–267.

⁵⁶ Голубински, на пример, каже: „Наше (руско) монаштво домонголског периода, као ништа бољу репродукцију савременог грчког монаштва, уопште не треба представљати на високом нивоу“, Голубинский Е. Е. *Исѣю*, 645.

чај. Манастир је био стециште духовне просвећености, у којем су на пољу духовне писмености много учинили Преподобни Теодосије, Јаков, Нестор, Симон, Поликарп и други подвижници обитељи. Манастир је много учинио у ширењу свете вере кроз своје подвижнике. Његови подвижници Исаија, Леонтије и Аврамије били су просветитељи Ростова. Одавде су изашли и Свети Кукша, Никон Сухи, Јевстратије и Герасим, просветитељ новгородског краја. Обзиром да су у кијевском периоду преко педесет лаварских монаха заузели епископске катедре, а многи од њих постали игумани других манастира, о кијевској обитељи можемо говорити као о својерасном руском духовном расаднику овог времена. Манастир је имао велики утицај и на друштвени морал. Овуда су се стицали богомољци са свих крајева како би се поклонили светињама и прожели духом благочешћа, а тај дух се одавде, пак, ширио и кроз подвижнике манастира који су вршили црквене дужности у другим местима. Овим утицајем манастира на друштвени морал објашњава се чињеница да је исти у народу попримао аскетски карактер, док је у народној свести манастир искључиво важио за свето место. Одавде је и проистицала тежња најбољих људи овог времена да ступе у манастир, или да макар пред смрт приме монашки постриг.

Извори

- Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, превео др. Л. Мирковић, Београд, 1935.
 „Живот Светог Симеона Немање“, *Сјиси Светиога Саве и Стивана Првовенчанога*, превео Л. Мирковић
Пашерик Киевског Печерског манастира, Санкт-Петербург, 1911.
Повесть временных лет, Москва, Институт русской цивилизации, 2014.
 Теодосије, *Житије Светиога Саве*, превео Л. Мирковић, Београд, 1984.

Литература

- Архимандрит Леонид, „Афон и русское монашество“, *Журнал Московской патриархии* 8 (1958)
 Бибииков М.В. *Византийские источники по истории древней Руси и Кавказа*, Санкт Петербург, 1999.
 Бълхова М.И. „Монастыри на Руси XI – середины XIV вв“, *Монашество и монастыри России* (ур. Синицына Н. В.), Москва, 2002.
 Голубинский Е. Е. *История русской церкви I (вторая половина тома)*, Москва, 2002.
 Казанский П. С. *История православного русского монашества*, Москва, 1855.
 Кологривов И. *Очерки по истории Русской святости*, Брисел, 1961.
 Малицкий П. И. *Руководство по истории Русской церкви*, Москва, 2000.
 Малков Ю. Г. *Русь Святая*, Москва, 2002.
 Милаш Н. *Православно калуђерство*, Мостар, 1902.
 Поповић Р. *Православне ѱомесне цркве*, Београд, 2009.
 Radošević S. *Monaška civilizacija 1*, Beograd, 1994.
 Синицына Н. В. „Русское монашество и монастыри X–XVII вв“, *Православная энциклопедия*, Москва, 2000.
 Смолич И. К. *Русское монашество 988–1917* Москва, 1997.
 Соколов Ив. *Состояние монашества в Византийской церкви*, Казань, 1894.
 Соловев А. В. *История русского монашества на Афоне*, Београд, 1932.
 Федотов Г. *Светишељи старе Русије*, Београд, 2005.
 Флоровский Г. *Пути русского богословия*, Минск, 2006.
 Шапов Я. Н. „Монашество на Руси в XI–XIII веках“, *Монашество и монастыри России* (ур. Синицына Н. В.), Москва, 2002.